

Заморська Л.І.

*к.ю.н., доцент НКЦ Національного Університету
«Одеська юридична академія»*

НОРМАТИВНІСТЬ ПРАВА ЯК ЙОГО ВЛАСТИВІСТЬ

Нормативність визнається невід'ємною рисою права практично усіма правознавцями, проте саме розуміння нормативності є різним. В межах предмету теорії права, питання правової нормативності не знаходить достатнього висвітлення. Як відзначав С.С. Алексєєв, «нормативність не лише ознака права, а його визначаюча об'єктивна якість». Для теорії права нормативність є обов'язковою рисою права, проте, в межах предмету теорії права, не ставиться питання про те, *яким чином* право є нормативним. Питання про розуміння нормативності для теорії права не має значення, хоча в межах проблематики щодо зобов'язальної сили права порушується і питання про те, чому суб'єкт повинен коритися праву та виконувати його імперативи.

В межах пострадянського праворозуміння можна виділити такі дві головні течії щодо розуміння природи нормативності права: (1) нормативність права розглядається як якість, що викликана існуванням права як системи норм та (2) нормативність права як вираження його загальнообов'язковості (загальності та обов'язковості).

До представників першого напрямку належать зокрема С.С. Алексєєв, С.Н. Братусь, М.Н. Марченко, І.Є. Фарбер. Так, С.Н. Братусь вважав, що «істотною рисою права є його нормативність. По суті це тавтологічне твердження: якщо право — це система норм, правил, що приписують належну або можливу поведінку тим, кому ці правила адресовані, якщо норма — це масштаб визначеної поведінки, то само собою розуміється, що суть права в його нормативності». С.С. Алексєєв відзначав, що «право — це не тільки норми; без норм, без нормативності як риси нема права». І далі: «Нормативність, як би широко не трактувалася ця визначаюча риса права, в принципі ні в чому іншому, ніж у нормах, загальних формалізованих писаних правилах поведінки, виражатися не може».

Для іншого російського теоретика М.Н. Марченко «право — це не просто система норм, а система норм, встановлених або санкціонованих державою», і «говорячи про систему правових норм, *інакше*, нормативність права...» — продовжує він, отожднюючи нормативність права та систему правових норм.

Таким чином, подібне розуміння нормативності викликане розумінням права як системи норм, встановлених та санкціонованих державою. Таке праворозуміння є дуже типовим для радянської юриспруденції, яскравим прикладом чого є «нарікання», висловлювані І.Є. Фарбером щодо тих, хто намагався переглянути пануюче поняття права, за те, що вони можуть спричинити «хаос у радянській юриспруденції», оскільки нове праворозуміння потребуватиме перегляду усіх ключових категорій. Та незважаючи на заува-

ження М.І. Козюбри зроблене ще у 1979 році, що «в останній час намітилась тенденція до більш широкого тлумачення права, кількість прибічників якої помітно зростає», таке праворозуміння залишається досить розповсюдженим та впливовим і сьогодні. На думку автора, незадовільність такого розуміння нормативності полягає у тому, що за такого підходу, по-перше, розглядається лише формальна (позитивно-емпірична) сторона нормативності, нехтуючи її сутнісними якостями. В результаті цього, по-друге, сутність нормативності (належного) підмінюється державним примусом, не говорячи уже про збідніле праворозуміння. Крім того, не береться до уваги важлива ознака нормативності як способу об'єктивації (форми) належного, адже належне не виводиться з велінь держави (емпіричного феномену). Чи можливе право без влади? У зв'язку з цим, як відзначав Ж. Карбоньє, «відразу згадують звичаї конвенційного характеру, застосування яких, очевидно, відбувається спонтанно. Втручання влади є необхідним тільки у тому випадку, якщо застосування звичаїв нашоухується на опір».

Щодо другого підходу (нормативність права як вираження його загальності та обов'язковості) до з'ясування природи нормативності права, перш за все, слід відзначити, що трактуючи нормативність права як його загальнообов'язковість, різні дослідники по-різному бачили джерело такої загальнообов'язковості. Так, зокрема, С.С. Алексєєв, посилаючись на класиків марксизму, відзначав, що пануючі за даних відносин індивіди «повинні надати своїй волі, обумовленій цими визначеними відносинами, загальне вираження у вигляді державної волі, у вигляді закону», вони вказують, що пануючі за даних відносин індивіди «проводять свою особисту волю у форму закону, роблячи її в той же час незалежною від особистого свавілля кожного окремого індивіда серед них». Таким чином, загальність волі, вираженої в праві, прибічники діалектико-матеріалістичної методології розглядали як суттєву рису правового регулювання. А «загальність волі і є нормативністю правової форми суспільного регулювання». Проте, джерелом загальності волі та способом її виразу є державна воля: «В нормативності права, як і в інших якостях, проявляється те, що зміст права утворює державна воля. Це і дозволяє сформувати волю, яка міститься в праві, загальною, загальнообов'язковою, владною».

Тобто, звідси випливає, що право — виступає як воля економічно пануючого класу, нормативність — як загальність цієї волі, забезпечена відповідним державним примусом.